

Vörös Géza

Apácák a politikai rendőrség célkeresztjében, avagy mennyit ér egy lehallgatókészülék?

A második világháború befejezését követő időszakban a Magyarországot megszálló szovjet hadsereg segítségével a Magyar Kommunista Párt (MKP) magához ragadta a politikai hatalmat, és Moszkva által ellenőrzött diktatúrát épített ki. Az MKP legfőbb célja az volt, hogy minél hamarabb leszámoljon politikai ellenfeleivel, illetve az ideológiailag vele szemben álló, nagy társadalmi támogatást élvező szervezetekkel. A politikai vetélytársak mellett az egyik legnagyobb ellenfélnek a társadalom szövetébe évszázadok alatt beágyazódott Magyar Katolikus Egyház tűnt. A pártállami diktatúra egyházpolitikája nem egyszerűen megtörni akarta az egyházakat olyan törvényekkel, rendeletekkel és egyéb módszerekkel, amelyek működési lehetőségeiket korlátozták, hanem hatalmi eszközeivel egyesenes megsemmisítésüket, működésük ellehetetlenítését, vagy legalábbis teljes ellenőrzésük megvalósítását tűzte ki végcélul.¹

1950 nyarán közrendészeti és közbiztonsági okokra hivatkozva több mint kétezer apácát és férfi szerzetest kényszerítettek rendházuk elhagyására. Bár a Magyar Katolikus Egyház 1950. augusztus 30-án aláírta az állammal azt a megállapodást, amely rendezte viszonyukat, az 1950. szeptember 7-én kihirdetett 34. számú törvényerejű rendelet ennek ellenére – négy kivétellel – az összes magyarországi szerzetesrend működési engedélyének a felfüggesztéséről rendelkezett. Így az 1921-ben alapított Jézus Szíve (Népleányai) Társasága női rend is erre a sorsra jutott. Tanulmányomban e kevésbé ismert világi vallásos társaság létrejöttét és tevékenységét mutatom be, valamint azt vizsgálom, hogy a 20. század folyamán, de különösen a kommunista diktatúra idején, a keresztény tökéletesség megszerzésére és az apostolkodás teljes gyakorlására törekedő Társaság tagjai hogyan próbálták az evangéliumi tanácsokat követni, a szabályzatukban lefektetett előírásokat betartani és a feladatokat ellátni. A Jézus Szíve (Népleányai) Társasága működésének elsősorban a Kádár-korszak 1960-as éveire eső történetét abból a szempontból vizsgálom, hogy az állambiztonság a pártállami egyházpolitika részéről milyen direktívákat kapott, az ezek végrehajtása érdekében bevett titkos módszerekkel milyen információkat tudott összegyűjteni, ezen adatok tükrében hogyan zárultak a nyomozások, és ezt követően a testvéreknek milyen lehetőségeik maradtak a fennmaradásra.

¹ Mészáros 1993: 31–33; Balogh 1997: 387–390; Tomka 2005: 28–32; Bánkuti 2010: 81.

AZ EGYHÁZAK MŰKÖDÉSI KERETEI

Az ország irányítását 1948-ban magához ragadó kommunista pártvezetés – bár alkotmányban rögzítette a vallás szabad gyakorlásának jogát – nem tűrte az ellenfelet: a vallás megszüntetését, az egyházak felszámolását elsődleges célnak tekintette.² A Rákosi-diktatúrában ezt elsősorban a bibliai „űzd el a pásztort, és szétszéled a nyáj” koncepció jegyében, az egyházak elleni adminisztratív intézkedésekkel, megtorlásokkal, koncepciók perек sorozatával kívánták megvalósítani. 1949 végére az egypártrendszer irányítói lemondatásokkal, áthelyezésekkel, internálással vagy börtönbüntetéssel elérték, hogy a lényegesebb egyházi posztokon őrségváltás következett be.³

A Rákosi Mátyás vezette kommunista diktatúra Magyar Katolikus Egyházzal szembeni radikális intézkedései közül kiemelkedik a szerzetesrendek felszámolása. 1950. május 25-én terjesztette a kommunista pártvezetés elé Révai József népművelési miniszter *Harc a klerikális reakció ellen* című referátumát, amelyben indokolni próbálta a pártállam egyházellenes adminisztratív intézkedéseit. A miniszter szerint:

„[A] kolduló és missziós rendek tagjai járják az országot, és mint az imperialisták agitátorai, mint reakciós hírverők lépnek fel. A tanító szerzetesrendek tagjai, megtagadva a tanítást, mint lelkészek helyezkedtek el, aminek következtében a papok létszáma indokolatlanul megnőtt, megduzzadt a klerikális reakció agitátor apparátusa, amelynek terheit végső soron a dolgozó nép viseli. Ezt a helyzetet a magyar népi demokrácia nem tűrheti tovább.”⁴

A Révai-féle referátum alapján az állampárt, a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége 1950. június 1-jén határozatot hozott a „klerikális reakció elleni harcról”, amelyben az egyházakkal szembeni fellépés fokozását, a teljes ellenőrzés megvalósítását tűzték ki célul.⁵ 1950 júniusa és augusztusa között „közrendészeti és közbiztonsági” okokra hivatkozva több hullámban majdnem háromezer szerzetesnővért és férfi szerzetest kényszerítettek rendházuk elhagyására, főként a déli és a nyugati határ mentén.⁶

A Magyar Katolikus Egyház 1950. augusztus 30-án írta alá azt a megállapodást az állammal, amely rendezte a viszonyukat. A dokumentum szerint a Püspöki Kar támogatásáról biztosította „a Magyar Népköztársaság államrendjét”, a pártállam vezetése ígéretet tett arra, hogy „a Népköztársaság Alkotmányának értelmében biztosítja a katolikus hívek számára a teljes vallásszabadságot,

² Balogh 2008: 51–60.

³ Ladányi 1999: 111–119; Gergely 2001: 31–50.; Balogh 2002: 206–255; Fabiny 2002: 38–46.

⁴ Bánkúti 2011: 37.

⁵ MDP határozatai 1951: 164. A határozat a „protestáns egyházakban, a zsidó egyházakban jelentkező reakciós irányzatokkal” szembeni fellépést is megemlíti (MDP határozatai 1951: 168).

⁶ Balogh–Gergely 1993: 291–292; Bánkúti 2011: 38–40.

ugyancsak biztosítja a katolikus egyház számára a működési szabadságot”.⁷ Azonban hiába tett hangzatos ígéreteket a kormány a megállapodásban, azokat ténylegesen betartani nem akarta. Ennek egyik bizonyítéka volt a magyarországi szerzetesrendek működési engedélyének a megszüntetéséről szóló 34. számú törvényerejű rendelet, amely négy kivétellel az összes szerzetesrend működési engedélyét megvonta.⁸ A működési engedélyét elvesztő 20 férfi és 43 női szerzetesrend összesen több mint tizenegyezer tagjának három hónapot adtak rendházaik elhagyására.⁹ Megélhetésüket kisebb részben az egyházmegyékben végzett lelkipásztori munka jelentette, a többségük azonban valamilyen polgári állásban volt kénytelen elhelyezkedni. Jó néhányan kiléptek a rendjükből, sokan az emigrációt választották, mások pedig, ellenállva a kommunista hatalom intézkedéseinek, megtorlásként börtönbe vagy internáló táborba kerültek.¹⁰ A feloszlott rendek ingó és ingatlan vagyona állami tulajdonba került. A végrehajtási utasításnak megfelelően leltározó bizottságokat hoztak létre, amelyek tételesen összeírták e vagyont.¹¹ A működési engedélyüktől megfosztott szerzetesrendi közösségek ezt követően csak illegális formában folytathatták egyházi tevékenységüket, amelyet igyekeztek a lehető legjobban elrejteni a pártállam kutató szemei elől. A szerzetesek a túlélést is kockáztatva, megpróbálták fogadalmukat és rendi kereteiket megtartani. Kisebb közösségekben működtek tovább; az egyes csoportok a kijelölt előjárókon keresztül kapcsolatot tartva tevékenykedtek elsősorban a pasztoráció, a hitoktatás és a rendi utánpótlás képzése területén.¹²

A Rákosi-rendszert túlélő egyházakat a pártállam igyekezett saját céljai elérésére felhasználni. Korlátozó intézkedései ellenére a Kádár-korszak egyházpolitikája engedte, hogy az egyházak ellenőrzött keretek között bár, de folytathassák tevékenységüket, cserébe az állampárt politikájának támogatására kellett buzdítaniuk híveiket.¹³ 1958-tól a sztálinista módszereket fokozatosan a kifinomultabb eszközök váltották fel.¹⁴ A harcot immár a vallásos világnézet, és nem az egyház ellen kellett megvívni, ezért vált hangsúlyossá az ideológiai oktatás: „a proletárdiktatúra államának egyik fő feladata az egész nép szocialista átnevelése”.¹⁵ A kommunista politikai vezetés kategorikusan kizárta annak a lehetőségét, hogy az egyházak a meglévő jogi kereteken túl az ifjúság nevelésével is foglalkozhas-

⁷ Balogh–Gergely 2005: 945.

⁸ Balogh–Gergely 2005: 947–948. A kivételek a férfi rendek közül a bencések, a ferencesek és a piaristák, a női rendek közül pedig egyedül a Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek voltak.

⁹ Gergely–Kardos–Rottler 1997: 220. A *Magyar Katolikus Lexikon* 'Szerzetesek és apácák elhurcolása' szócikke szerint a 23 férfi (2582 fő) és 40 női (8956 fő) rend működési engedélyét megvonták, a 635 rendházat folszerelésével és tartozékaival együtt kisajátították.

¹⁰ Balogh 1997: 398; Tomka 2005: 84.

¹¹ Köbel 2005: 50–51.

¹² Bánkuti 2011: 81–82.

¹³ Mészáros 1994: 200; Pál 1995: 195–199; Gárdonyi 2004: 28–29.

¹⁴ Balogh 1997: 392–394.

¹⁵ Köbel 2005: 133.

sanak.¹⁶ A vallásszabadság „csupán a templomban gyakorolható vallásosságot” jelentette.¹⁷ Ezért mindazokat az egyházi személyeket, akik nem tartották be ezeket az egyházpolitika által előírt kereteket, a végrehajtó hatalom ellenségként kezelte, és velük szemben az Állami Egyházügyi Hivatal, illetve az állambiztonság segítségével megtorló intézkedéseket foganatosított.

CÉLKERESZTBEN A SZERZETESRENDEK

Az állambiztonságnak az egyházakkal szemben alkalmazott módszerek használatában az éppen aktuális egyházpolitikai irányelvek szabtak határokat. A Kádár-korszak egyházpolitikája a megszorítások ellenére is azon gondolat mentén haladt, hogy ha már az egyházakat a Rákosi-rendszerben a kitartó próbálkozások ellenére sem sikerült megsemmisíteni, akkor most meg kell kísérelni felhasználni őket az állam, a párt érdekeinek érvényesítésére, nemzetközi helyzetének erősítésére, elfogadtatására.¹⁸ Az MSZMP Politikai Bizottságának (PB) 1958. június 10-i határozatában fogalmazódott meg a következő évtizedek egyházpolitikájának alaptézise, miszerint: „mivel az egyházak a szocializmus körülményei között is hosszú ideig létezni fognak, szükséges a szocialista állam és a különböző egyházak közötti együttműködés”.¹⁹ 1958-tól, illetve a megtorlások befejeződésével nemcsak a politikai retorika, hanem az állambiztonsági módszerek alkalmazása is finomodott. Az állambiztonsági munkában a letartóztatások helyett egyre inkább a korabeli jogszabályok által büntetendő tevékenységek megelőzésére és a differenciált operatív megelőző intézkedések megtételére helyezték a hangsúlyt. Azonban a korabeli jogszabályokat, rendelkezéseket be nem tartó egyházi személyekre gyorsan rásütötték a klerikális reakcióhoz tartozás bélyegét, ami lehetővé tette velük szemben a rendőrhatalom fellépését.²⁰

A belügyi szervek, így az állambiztonság működését is normák (parancsok, utasítások, intézkedések, körlevelek) szabályozták. A rendvédelmi szervek tevékenységét érintő jogszabályok kialakításakor mindig figyelembe kellett venni, hogy a párt legfelső vezetése milyen irányelvet fogalmazott meg ezekkel kapcsolatban. A politikai vezetés pedig a szaktárcát vezető miniszter javaslatának figyelembevételével hozta meg az erre vonatkozó határozatát, és ezt követően ez alapján készültek el a normák. Így történt 1966-ban is, amikor január 27-én Benkei András belügyminiszter az 1956-os forradalom leverésének tizedik évfordulójához közeledve jelentést készített az MSZMP KB PB számára a „belső ellenséges erők tevékenységéről és elhelyezkedéséről”. Ebben leírta a belső ellenséggel

¹⁶ Balogh–Gergely 2005: 1006.

¹⁷ Mészáros 1994: 202.

¹⁸ Balogh 1997: 393–394.

¹⁹ Balogh–Gergely 2005: 1003.

²⁰ ÁBTL 3.1.9. V-150 392/4. 43–67; ÁBTL 4.1. A-3222. 2–18, 30–31; ÁBTL 4.1. A-1353/1. 16–19; ÁBTL 4.1. A-3829/15. 14–20; ÁBTL 4.1. A-3971. 9–13.

folytatott harc főbb állomásait 1956-tól 1966-ig, és felvázolta az ellenséges tevékenység néhány jellemzőjét. Az egyházakkal kapcsolatban Benkei kiemelte:

„[A] különböző egyházak fedése alatt tevékenykedő ellenséges körök aktivitását nagymértékben befolyásolta a kormány és a Vatikán közötti megállapodás, a velük szemben foganatosított különböző politikai intézkedések. A megállapodás erősítette a haladó és lojális erőket és átmeneti zavart okozott a reakciós és illegális tevékenységet kifejtők körében. A reakciós egyházi körök és személyek az egyezmény alapján elfogadták a szocializmus építését, mint programot, ugyanakkor erről a platformról támadják rendszerünket. A legaktívabbak a felosztatott szerzetesrendek vezetői és tagjai, elsősorban a jezsuiták. Jelenleg 145 fő ellen folyik aktív feldolgozó munka. [...] A korábban felosztatott szerzetesrendek egy része illegálisan újjászerveződött és rendi életet él (Pálos-rend, Domonkos-rend, apácarendek).”²¹

Az egyházak tevékenységével kapcsolatban felvetett problémák megoldására a belügyminiszter jelentésében megoldást is javasolt. Eszerint „határozott adminisztratív intézkedésekkel fel kell számolni az illegálisan újjászerveződött szerzetes rendeket [sic!] és meg kell akadályozni az újjászerveződésüket”.

A Politikai Bizottság 1966. február 1-jén tartott ülésén harmadik napirendi pontként tárgyalta a belügyminiszter által előadott jelentést, amelyhez Fehér Lajos, Szirmai István, Nyers Rezső, Nemes Dezső, Gáspár Sándor és Kádár János szóltak hozzá. Az ülésen többek között azt vitatták meg, hogy belügyi jelzés alapján kiket lehet vezető pozícióban az ellenséges kategóriába sorolni és ezért a munkahelyéről elbocsájtani, és kik legyenek azok, akik bár kritizálják a rendszert, de szakértelmüknek köszönhetően fontos, hogy ne fosszák meg őket az állásuktól. A vitában az az álláspont kerekedett felül, amit Kádár is megfogalmazott:

„[A] cél az, hogy tényleg ne szaporítsuk a népköztársaság ellenségeinek a számát. És mi marxisták vagyunk, hiszünk a személyiségek fejlődésében. Ez is figyelemre méltó szempont. Itt van a javaslat a vezető állásokban levők eltávolítására. Érvényesíteni kell azt a követelményt, ami felmerült, hogy azt a bizonyos belügyi véleményt, ami megalapozza, össze kell vetni az illetékes hivatali főnökök tapasztalataival és abból kell kiszűrni, hogy kell vagy nem kell, el kell távolítani vagy maradjon.”²²

A főtitkár kijelentette: „egyetértek azzal, hogy a BM különösen az ideológiai területre összpontosítsa figyelmét. Most nem a HM-ben van a fő terület, nem a BM-nen [sic!], most ez a fő terület. Ideológiai területen kell dolgozni.” Mindezek ellenére az egyházak e napirendi pont tárgyalásakor nem lettek nevesítve, mivel a fő ellenséges területnek ekkor már inkább a nyugati világ szocia-

²¹ MNL OL M-KS 288-5 386. ó. e. Jelentés a Politikai Bizottságnak a belső ellenséges erők tevékenységéről és elhelyezkedéséről, 1966. január 27.

²² MNL OL M-KS 288-5 386. ó. e. Jelentés a Politikai Bizottságnak a belső ellenséges erők tevékenységéről és elhelyezkedéséről, 1966. január 27.

lista rendszerre ható „fellazító” tevékenysége számított. Az ülésről kiadott határozatban azonban a „revizionista, nacionalista ellenséges személyek”, a „megszűnt polgári pártok ellenséges elemei”, a „horthysta erőszakoszervek volt tagjai” mellett már megjelent az „egyházi reakció” is.²³ A határozat készítői megállapították, hogy

„[...] az egyházi reakción belül a fő erőt továbbra is a katolikus reakció képviseli. Ideológiai befolyása az utolsó két évben némiképp növekedett. E tényt elsősorban az egyházi szertartásokon részt vevők növekvő száma, az illegális hitoktatás terjedése, az egyházi középiskolákba való túljelentkezések mutatják. Fokozottabb erőfeszítéseket tesznek az ifjúság befolyásolására és megnyerésére. A korábban felozlatott szerzetesrendek egy része illegálisan újjászerveződött és rendi életet él.”²⁴

Feladatként a PB az ellenségesnek minősített tevékenységek folytatói-val szemben elsősorban a munkahelyükről történő eltávolítást határozta meg. Ennek végrehajtásában a BM az adott szervezet vezetőivel együtt hozott közös döntésükkel helyezték jobban ellenőrizhető munkakörbe azokat, akik a pártállamra veszélyes nézeteket hirdettek. Az egyházi személyekkel kapcsolatban azonban erőteljesebben fogalmaztak a dokumentum készítői. Eszerint a feladat az volt, hogy „határozott adminisztratív intézkedésekkel fel kell számolni az illegálisan újjászerveződött szerzetesrendeket”.²⁵ Ennek végrehajtására adta ki 1966. március 19-én Benkei András belügyminiszter 0014/1966. számú parancsát, amelyben elrendelte a működési engedéllyel nem rendelkező szerzetesrendek szervezetének felderítését, működésének ellenőrzését. A belügyi norma alapján a rendőrtiszteknek büntető eljárások megindításával, operatív intézkedések megtételével, valamint más állami szervekkel, elsősorban az Állami Egyházügyi Hivatallal együttműködve kellett megakadályozniuk az illegálisan működő szerzetesrendek újjászerveződését, s felszámolni működésüket.²⁶ A belügyminiszter parancsában jelezte az állomány részére, hogy feladatuk végrehajtása során „vegyék figyelembe a Btk. 207. §. alkalmazási lehetőségét is”. Az 1961. évi V., vagyis a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló törvény 207. §-a az egyesülési joggal való visszaélésről rendelkezett. Eszerint aki „aki olyan egyesület vezetésében vagy szervezésében vesz részt, amelynek működését az illetékes felügyeleti szerv nem vette tudomásul, egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő”.²⁷ Benkei ezzel arra adott utasítást, hogy a nyomozó szervek olyan

²³ MNL OL M-KS 288-5 386. ő. e. A Politikai Bizottság 1966. február 1-i határozata a belső ellenséges erők tevékenységéről és elhelyezkedéséről.

²⁴ MNL OL M-KS 288-5 386. ő. e. A Politikai Bizottság 1966. február 1-i határozata a belső ellenséges erők tevékenységéről és elhelyezkedéséről.

²⁵ MNL OL M-KS 288-5 386. ő. e. A Politikai Bizottság 1966. február 1-i határozata a belső ellenséges erők tevékenységéről és elhelyezkedéséről.

²⁶ ÁBTL 4.2. 10-21/14/1966.

²⁷ 1961. évi V. törvény a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről (<http://www.jogiportal.hu/index.php?id=qko4y25brxtctd8vw&state=19790414&menu=view> – utolsó letöltés:

bizonyítékokat is gyűjtsenek, amelyek lehetővé teszik a bíróságok számára, hogy a fenti jogszabály alkalmazásával akár börtönbüntetésre is ítélhessék a működési engedély nélkül tevékenykedő szerzeteseket.

A belügyminiszteri parancs kiadását néhány héttel később követte Galambos József belügyminiszter-helyettes 007/1966. számú utasítása, amely részletesen meghatározta a BM III., Állambiztonsági Főcsoportfőnöksége számára a szerzetesrendekkel kapcsolatban végrehajtandó feladatokat. A nyomozati munka meghatározása előtt a rendőr vezérőrnagy röviden bemutatta a szerzetesrendek jelenlegi helyzetét.

„[A]z 1950. évi 34. tvr. alapján feloszlott szerzetesrendek illegálisan újjászerveződtek és külső ösztönzésre aktivizálódtak. A jelenlegi adataink szerint 20 férfi és 21 női rend folytat jelentősebb illegális tevékenységet. Az illegális rendek az egyházi reakció bázisát és legszervezettebb erejét képezik. Széleskörű »missziós« tevékenységükkel fejlesztik a hitéletet. Társadalmilag legveszélyesebb az ifjúság körében végzett ellenséges tevékenységük. Az illegális szerzetesek és szerzetesnők közül többen súlyos államellenes bűncselekményeket követnek el felhasználva ehhez az illegális szerzetesrendi kereteket és jelentős anyagi eszközeiket. Nagyobb számban követnek el gazdasági bűncselekményeket külföldi anyagi forrásaik felhasználásával. Az illegális szerzetesrendeket megalapozott politikai, operatív és adminisztratív intézkedések széles skálájának együttes alkalmazásával fel kell számolni.”²⁸

A belügyi norma egyértelműen fogalmazott: fel kell számolni a működési engedéllyel nem rendelkező szerzetesrendeket. Ennek érdekében Galambos nyolc pontban foglalta össze az állambiztonsági munkában elvárt teendőket. Az utasítás értelmében a BM III/III., vagyis a Belső Reakció és Szabotázselhárító Csoportfőnökség egyházi elhárítási vonalon dolgozó tisztjei szorosabb hálózati ellenőrzés alá vonták a szerzetesrendeket, külföldi központjaikat és kapcsolataikat, fokozott figyelemmel kísérték az ifjúság vallásos nevelésével foglalkozó egyházi személyeket, és az Országos Rendőr-főkapitánysággal közösen végezték a gazdasági tevékenységek ellenőrzését. Az utasítás előírta, hogy az állambiztonság az Állami Egyházügyi Hivatallal együttműködve a szocialista rendszerhez lojális egyházi személyek segítségével próbálja meg az ellenségesnek tekintett szerzeteseket eltávolítani a rendi keretektől. A belügyminiszter-helyettes utasította az operatív tiszteket, hogy a rendi utánpótlás kiválasztásával és nevelésével foglalkozókkal szemben, az általuk megítélt helyzet súlyosságához mérten használják a rendőri figyelmeztetést, a rendőri felügyelet alá helyezést, szabálysértési eljárás vagy akár bírósági eljárás kezdeményezését is. A feladatok végrehajtásának koordinálásáért a BM III/III-2. osztály vezetője felelt.²⁹ Az elvégzendő feladatok súlyát jelezte, hogy Galambos az utasításában előírta a budapesti és a megyei

2020. január 17.).

²⁸ ÁBTL 4.2. 10-24/7/1966. 1.

²⁹ Az állambiztonság egyházi elhárításának szervezettörténetéhez: Vörös 2009: 3–19.

főkapitányoknak, hogy „biztosítsák e fontos politikai és operatív feladatok végrehajtásához szükséges operatív erők és eszközök megfelelő biztosítását”.³⁰ Ezeknek a belügyi normáknak a megszületése jól jelzi, hogy a politikai akarat végrehajtása érdekében az állambiztonság gépezete mozgásba lendült az engedély nélküli szerzetesrendek tevékenységének felderítésére és működésük ellehetetlenítésére, így várható volt, hogy hamarosan a Jézus Szíve (Népleányai) Társasága is újból a politikai rendőrség látókörébe kerül.

A JÉZUS SZÍVE (NÉPLEÁNYAI) TÁRSASÁGA

„Negyvenéves föld alá kényszerültség után újra a föld színére kerülhettünk. Szabad megvallanunk, kik vagyunk. Szabad önazonosságunk szerint élnünk. Kimondhatatlan az örömünk.” Ezekkel a sorokkal kezdi bevezetőjét Bányai Ilona általános előljáró a Jézus Szíve Társasága hetvenéves történetét bemutató, rendszerváltás után megjelent kötetben.³¹ Hogyan is kezdődött a történetük? A Társaság alapítója Bíró Ferenc jezsuita szerzetes volt, aki igen jelentős szerepet játszott a Magyarországi Jezsuita Rendtartomány életében. Az elsősorban missziós tevékenységgel foglalkozó jezsuiták önálló magyar rendtartománya 1909-ben alakult meg.³² A rendtartomány tagjai között volt Bóta Jenő, Bíró Ferenc és Bangha Béla, akik életükkel és munkásságukkal meghatározó hatást gyakoroltak mind a rendre, mind a magyar katolikus egyházi életre. Bóta Ernő indított el egy olyan, a korszak társadalmának erkölcsi megújítását célzó mozgalmat, a Jézus Szíve Szövetséget, amellyel a hívők nagy tömegei körében szeretnék volna a Jézus Szíve-tiszteletet elterjeszteni.³³ A Szövetség vezetője 1914-től Bíró Ferenc lett, aki az eszme terjesztése érdekében 1915-ben megalapította a hetente megjelenő katolikus hitbuzgalmi lapot, a *Szív újságot*.³⁴ Az újsággal is a kor legjelentősebb katolikus lelkiismereti áramlatát, a Jézus Szíve tiszteletét kívánták népszerűsíteni. Az újság ismertsége folyamatosan növekedett, és 1930-ban olvasótábora már 400 000 főt számlált.³⁵

Bíró tevékenységére, és általa a Szövetség működésére nagy hatást gyakorolt XIII. Leó pápa 1891-ben kiadott „Rerum novarum” kezdetű enciklikájára.³⁶ Az első szociális pápai körlevél a munkásság nehéz helyzetére hívta fel a figyelmet, így a jezsuita szerzetes figyelme a társadalom alján álló csoportok felé fordult. Elfogadta, hogy neki az evangélium hirdetéséhez nem elég csak a hívek érkezésére várnia a templom falai között, hanem oda kell mennie, ahol

³⁰ ÁBTL 4.2. 10-24/7/1966.

³¹ Bányai 1992: 7.

³² Bánkúti 2011: 23.

³³ Bikfalvi 2016.

³⁴ Horváth 1992: 19.

³⁵ Mihalik 2019: 201.

³⁶ Az enciklikával kapcsolatban lásd a *Magyar Katolikus Lexikon* ’Rerum novarum’ szócikkét.

az emberek dolgoznak, illetve szórakoznak és egymással találkoznak, éppen úgy, ahogyan azt hajdan az Európát megtérítő kora középkori szerzetesek tették.³⁷ Azonban a háború miatt távol lévő férfiak hiánya fontos felismerésre vezette Bírót, nevezetesen arra, hogy nőket vonjon be a pasztorációs munkába. Számtalan feladatot kívánt rájuk bízni: gyermek és felnőtt hitoktatást, szentségekre való felkészítést, szükségképpén létesítését, és ahol súlyos paphiány volt, ott akár még a lelkiáldozás elvégzését is, valamint gyakorlati ismeretek oktatását a környezetükben élők számára. E célok megvalósításának érdekében Bíró 1916-ban hitoktató-képző iskolát alapított, amely a Ward Kollégiumban kapott helyet.³⁸ Bíró fejében egy olyan szervezet terve körvonalazódott, amelyben az evangélium szerint élő apostolnők saját példájuk, tudásuk által próbálják hozzásegíteni a környezetükben élő embereket a lelki-szellemi-anyagi felemelkedéshez. Mindehhez Bíró az anyagi biztonságot is meg akarta teremteni, ezért 1917-ben könyvesboltot nyitott Jézus Szíve Szövetség Katolikus Sajtótermékeket Terjesztő Vállalat elnevezéssel, majd 1919-ben a céget a budapesti Horánszky utcába költöztette, ahol Korda néven részvénytársasággá alakította át.³⁹ Az apostolnők társaságát pedig 1918-ban kezdte el szervezni, amikor Csernoch János esztergomi hercegprímás jóváhagyta a Jézus Szíve Szövetség működését, amelynek számos tagja úgy nyilatkozott, hogy

„[...] életét teljes egészében Jézus Szíve országos terjesztésére egészen odaszánja. Ezen hivatásos apostolnők akár otthonukban élhetnek, akár együtt egy otthonban házi szabályok alatt. Csakis ily intézményes közeg által juthat a Szövetség rátermett, állandó munkaerőkhöz. Mivel ezen apostolnők Jézus Szíve szeretetéből teljesen a népnek szentelik az életüket, joggal nevezhetők a »Népleányainak.«⁴⁰

A Társaság tényleges megalapítására végül 1921. január 1-jén került sor, amikor tizenkét testvér tett esküt a Kongregációs Otthon kápolnájában.⁴¹

A Jézus Szíve (Népleányai) Társasága (*Societas Cordis Jesu*, SJC) olyan világi vallásos társaság, amelynek tagjai a keresztény tökéletesség megszerzésére és az apostolkodás teljes gyakorlására törekedő nők, akik az evangéliumi tanácsokat követik. A Társaság tagjaitól a három nyilvános szerzetesi fogadalmat (szegénység, engedelmesség, tisztaság) nem kívánják meg, de a tagok, bár nem nyilvánosan és nem örökre, de e hármas fogadalom betartását megígérik.⁴² A Társaságban „a közös életet, vagyis ugyanazon házban való tartózkodást a jogszabályok szerint tagjaiknak elő nem írják”, így az egyházjog szervezetüket szerzeteseket

³⁷ Fülöp 1992: 10.

³⁸ Horváth 1992: 20.

³⁹ *Corda Omnium Res Dicamus Amore*, vagyis Mindenek Szívének szenteljük oda dolgainkat szeretettel (Horváth 1992: 21–22).

⁴⁰ Bikfalvi 2014: 16.

⁴¹ Horváth 1992: 22.

⁴² Edelenyi 1999.

utánzó, fogadalom nélküli társaságoknak nevezi, tagjai pedig nem szerzetesek.⁴³ Az ilyen típusú egyházi intézményeket a II. vatikáni zsinatot követően *Societas Vitae Apostolicae*-nek, vagyis apostoli élet társaságának nevezték, amelyek belső életét saját vagy egyházmegyei vagy pápai jogú szabályok határozzák meg, tagjai testvéri közösségben élnek, magánfogadalommal vállalják az evangéliumi tanácsok megtartását.⁴⁴ A Jézus Szíve Társasága működéséhez az Esztergomi Főegyházmegyében az egyházi jogi hozzájárulást 1945. november 12-én kapták, 1989. augusztus 2-án pedig pápai jogú világi intézménnyé váltak.⁴⁵

A Társaság létszáma az 1920-as évekbeli létrejöttét követően lassan emelkedett, sokan léptek be, de idővel sokan is távoztak. A belépők az apostoli munkájuk mellett a megélhetésükért különféle munkákat vállaltak: dolgoztak a Korda könyvesboltban, varrodát nyitottak, vidéken tartottak mozielőadásokat, bazárt rendeztek, élelmiszerüzletet, egyetemi menzát vezettek, árva gyermekek nevelését és tanítását vállalták, rózsafüzéreket készítettek, és ezekhez hasonló egyéb tevékenységet folytattak.⁴⁶ A legjelentősebb bevételt a Korda Vállalat biztosította, ahol a könyvértékesítés mellett nyomdát, könyvkiadót és kegytárgyüzletet is működtettek. Az 1930-as években a saját kiadványaikon túl tizenhárom lapot, számos könyvet és negyvennél is több egyházközségi tudósítót jelentettek meg.

Az apostolkodás és a gazdasági tevékenység mellett a testvérek egyéb szociális munkát is végeztek. Az 1930-as években a főváros több pontján is élelmiszeradományokat, ruhaneműket osztottak szét a rászorulóknak között. A Pestszenterzsébeten található nyomortelepen, a Hangyatelepen,⁴⁷ ahol 200 bódében mintegy 1500 ember lakott rendkívül nagy szegénységben, a különböző adományok szétosztása mellett a testvérek lelkigyakorlatokat tartottak és szentségekre való előkészítéssel is foglalkoztak.⁴⁸ A testvérek a Társaság alapítását követően a Kongregációs Otthonban laktak, de a növekvő létszám miatt ez a hely lassan túl szűknek bizonyult, ezért 1934-ben átköltöztek a józsefvárosi Horánszky utca 14-es szám alatti új épületbe, ahol Budapest 1944/1945-ös ostromát is sikeresen átvészelték. A Társaság tagjait számos helyre hívták országszerte, de a testvérek és nővérek mindig szem előtt tartották, hogy megélhetésükről saját maguknak kell gondoskodniuk. 1920 és 1949 között a helybeliek segítségével 16 új városban és községben telepedtek le és kezdték el ottani apostoli munkájukat.⁴⁹

⁴³ Bánk 1948: 20.

⁴⁴ Ma Magyarországon hat női apostoliélet-társulás működik: Magyarok Nagyasszonya Társaság, Szepőltnen Szűz Mária Szolgálóleányai Szerzetesrend, Szeretet Leányai Társulata, Szociális Testvérek Társasága, UNUM Sanctissimae Trinitatis Társaság és a Jézus Szíve Társasága (Edelényi 1999).

⁴⁵ 'Jézus Szíve Népleányai Társasága' szócikk. In: *Magyar Katolikus Lexikon* online.

⁴⁶ Horváth 1992: 22.

⁴⁷ A Hangyatelep történetéhez: Böröcz 2009.

⁴⁸ Horváth 1992: 26–27.

⁴⁹ Mezőkövesd (1920), Dunanagyvarsány (1920), Szeged (1924), Kecskemét (1925), Pécel (1927), Balatonfüred (1930), Kálóz (1930), Kiskunfélegyháza (1931), Gyömöre (1934), Hódmezővásárhely (1936), Monok (1937), Kolozsvár (1941), Kőszeg (1942), Csízfürdő (1942), Majos (1945), Kéty (1949) (Horváth 1992: 32–68).

A második világháborút követő politikai változások a Jézus Szíve Társaság tagjait is elérték. Amikor 1950-ben a kommunista vezetésű pártállam megvonta a szerzetesrendek működési engedélyét, a Társaság összesen 257 tagot számlált.⁵⁰ A testvérek útja ekkor szétvált. Egy részük még 1949-ben, majd 1956-ban emigrált, Kanadában illetve Ausztriában telepedett le, s ezek az idegenben élő rendtagok csak 1990 után tértek, térhettek haza.⁵¹ A többség azonban itthon maradt, és megpróbálta az új körülményekhez alkalmazkodva folytatni az életet, amelyben az összetartó erőt Kern Margit általános előljárónő jelentette.⁵² A testvérek igyekeztek munkát vállalni, általában ketten-hárman laktak egy helyen, és próbálták lelki és anyagi támogatást nyújtani a környezetükben élőknek.⁵³

Az ateista államhatalom azonban ezt nem nézte jó szemmel, és igyekezett a testvérek munkáját ellehetetleníteni, a közösségüket teljesen felszámolni. Két testvért izgatás vádjával már 1950 előtt két évre internáltak, mivel a fakultatív hitoktatás bevezetése ellen felemelték a szavukat.⁵⁴ 1953-ban vallási könyvek és kegyeszerek illegális terjesztéséért öt népleányt ítéltek börtönbüntetésre.⁵⁵ 1955-ben újabb megpróbáltatás várt a testvérekre. A Népköztársaság ellen irányuló szervezkedés büntetvény vádjával a Társaság hat vezetőjét letartóztatták és további hetven ember ellen indítottak eljárást. A bíróság a vezetőket, Kern Margitot, Nagy Lenkét, Wenisch Gabriellát, Szilágyi Ilonát, Borbély Ilonát és Dobos Erzsébetet 2 és 6 év közötti börtönbüntetésre ítélte.⁵⁶ A testvérek a börtönbüntetésük letöltését követően azonban tovább folytatták a korabeli jogszabályok által büntetendőnek minősülő, és ezért illegális apostolkodást (többek között összejöveteleket tartottak, vallásos szövegeket terjesztettek, hitoktatással és új testvérek képzésével foglalkoztak). Mindezek fényében nem meglepő, hogy a politikai rendőrség ismét felfigyelt rájuk.

AZ 1967/1968-AS NYOMOZÁS

Galambos József belügyminiszter-helyettes 1966. április 8-án kiadott 007/1966. számú utasítása alapján a BM III., Állambiztonsági Főcsoportfőnöksége még

⁵⁰ *A Jézus Szíve Társasága története* (<https://www.sjc.hu/tarsasagunk/jezus-szive-tarsasaga-tortenete> – utolsó letöltés: 2020. január 31.).

⁵¹ Dobos 1992: 93–108; Wenisch 1992: 109–116.

⁵² Bikfalvi 2009.

⁵³ Ujváry 1992: 72–76.

⁵⁴ Ujváry 1992: 76.

⁵⁵ ÁBTL 3.1.5. O-13 273/3. 33. „Jézus Szíve Népleányai Társaság” elnevezésű női szerzetesrend ügyében, 1967. június 5.

⁵⁶ Kern Margit első fokon 10 évet, másodfokon 6 évet, Nagy Lenke első fokon 10 évet, másodfokon 5 évet, Wenisch Gabriella első fokon 8 évet, másodfokon 2 év 6 hónapot, Szilágyi Ilona első fokon 6 évet, másodfokon 2 év 6 hónapot, Borbély Ilona első fokon 3 évet, másodfokon 2 év 6 hónapot és Dobos Erzsébet első fokon 6 évet, másodfokon 2 évet kapott (ÁBTL 3.1.5. O-13 273/3. 48–49. Összefoglaló jelentés a „Jézus Szíve Népleányai Társaság” tevékenységéről, 1967. augusztus 31.).

az év folyamán megkezdte a működési engedély nélkül tevékenykedő szerzetesrendekkel kapcsolatban a nyomozati munkát. Az utasítás alapján a BM III/III. csoportfőnökség vezetőjének a budapesti és megyei politikai osztályok vezetőivel egyetértésben 1966. április 30-áig kellett meghatározniuk, hogy „mely rendek vonalán kezdjék el, illetve folytassák a felderítő munkát”.⁵⁷ A Jézus Szíve (Népleányai) Társaságával kapcsolatban elsőként a Vas Megyei Rendőrkapitányság Politikai Osztálya készítette el jelentését 1966. szeptember 16-án, amelyet a BM Központi III/III-1a alosztály vezetőjének, Zalai Emil rendőr őrnagynak címeztek. A jelentésben az operatív tisztek röviden összefoglalták a Társaság történetét, majd az egyházmegyei sematizmus alapján feltérképezték, hol találhatóak rendházak, illetve kik élnek bennük, milyen tevékenységet folytatnak, kerültek-e már a testvérek a rendőrség látókörébe, és ha igen, akkor miért, és milyen nyilvántartásokban szerepelnek.⁵⁸ Hasonló tartalommal készített jelentést 1967. január 13-án a Csongrád megyei Rendőrkapitányság III/III. alosztálya,⁵⁹ majd a nyomozati munkájukhoz február 28-án „Imádkozók” fedőnéven nyitottak dossziét.⁶⁰ A Balatonfüreden élő testvérekkel szemben már 1963-ban elkezdték a nyomozást a Veszprém megyei politikai tisztek,⁶¹ az összegyűjtött iratokat 1966. október 1-jén a „Zárkóztak” fedőnevű dossziéba rakták le.⁶² A budapesti testvérek tevékenységét 1966 végén kezdte el felderíteni a Budapesti Rendőr-főkapitányság (BRFK) Politikai Osztályának az egyházi elhárítással foglalkozó III/c. csoportja, a nyomozás során keletkezett iratokat pedig 1967 januárjától az „Összetartók” fedőnevű dossziéba helyezték el.⁶³ Az ország négy különböző rendőrkapitányságán megindított nyomozati munkát a BM központi egyházi elhárítással foglalkozó osztálya irányította, ellenőrizte és koordinálta.⁶⁴

A Társaság tagjaival kapcsolatos adatok összegyűjtése azonban nem volt könnyű feladat, mivel a tényleges tagokról megbízható létszámadatok nem álltak a rendőrség rendelkezésére. A nyomozást irányító BM III/III-1b alosztály

⁵⁷ ÁBTL 4.2. 10-24/7/1966. 1–2.

⁵⁸ ÁBTL 3.1.5. O-13 273/3. 6–7. Jelentés a „Jézus Szíve Népleányok Társasága” szerzetesrendről, 1966. szeptember 16. A Vas megyei csoporttal kapcsolatos bizalmas nyomozás anyagai nem kerültek az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárába.

⁵⁹ ÁBTL 3.1.5. O-13 273/3. 11–14. Összefoglaló jelentés a volt „Jézus Szíve Népleányok” ügyében, 1967. január 13.

⁶⁰ ÁBTL 3.1.5. O-13 273/1. 71. Intézkedési terv „Imádkozók” fn. ügyben, 1967. június 7.; uo. O-13 273/3. 157. Összefoglaló jelentés az illegálisan működő „Jézus Szíve Népleányai Társaság” Csongrád megyei csoportjának realizálásáról, 1968. augusztus 15. A Csongrád megyei csoporttal szembeni bizalmas nyomozás iratanyagai az ÁBTL 3.1.5. O-13 273/1, 2. jelzetű dossziékban találhatóak.

⁶¹ ÁBTL 3.1.5. O-13 273/3. 18. Összefoglaló jelentés „Zárkóztak” fn. ügyben, 1967. május 4.

⁶² ÁBTL 3.1.5. O-13 271. 10. Javaslat Előzetes Ellenőrző Csoportdosszié megnyitására, 1966. október 1.; uo. O-13 273/3. 15. Jelentés Jézus Szíve Népleányokról, 1967. február 6. A Veszprém megyei csoporttal szembeni bizalmas nyomozás iratanyagai az ÁBTL 3.1.5. O-13 271. jelzetű dossziében találhatóak.

⁶³ ÁBTL 3.1.5. O-13 273/3. 64. Javaslat a „Jézus Szíve Népleányai” elnevezésű szerzetesrend bomlasztására, 1967. szeptember 20.

⁶⁴ ÁBTL 3.1.5. O-13 273/3. 3. Javaslat Ellenőrző dossziéra, 1967. november 3.

jelentése szerint a Társaságnak 1950-ben a már korábban említett 257 fős adattal szemben csak 202 testvér volt a tagja, 1967-ben pedig 206 fő szerepelt népleányként a nyilvántartásukban.⁶⁵ Ezzel szemben a BRFK nyomozóinak adatai szerint „a szerzetesrend vezetője és kb. 75 tagja él a fővárosban; kb. 30 Veszprém, Vas, illetve Csongrád megyében helyezkedett el”.⁶⁶

Az eltérő számadatokat és a testvérekkel kapcsolatos viszonylag csekély információt többek közt az magyarázza, hogy a politikai rendőrség tisztjei a nyomozó munkát a Társasággal kapcsolatban 1958-ban, a tagokkal szemben 1963-ban abbahagyták.⁶⁷ Hogy mindez miért történhetett, az a rendelkezésre álló állam-biztonsági forrásokból nem derül ki.

Az 1966 folyamán indított nyomozások során bizonyossá vált, hogy mivel a testvérek, valamint a Társaság vezetője, Kern Margit, Budapesten laknak, a felderítő munka legnagyobb része a budapesti politikai detektívek feladata lesz.⁶⁸ A testvérek 1950 utáni tevékenységét a BRFK Politikai Osztály III/c. csoportjának 1967. június 5-én készített jelentése így foglalta össze:

„[...] a szerzetesrendek 1950-ben történt feloszlatása, működési engedélyük megvonása, átmenetileg zavart okozott a rendben. Rövid időn belül a generálisfőnöknő irányításával az illegalitás körülményeinek megfelelően rendezték soraikat és fejtették ki tevékenységüket. Kern Margit által készített és illegálisan előállított körleveleket terjesztettek egymás között, az egyes csoportok konspirált körülmények között, rendszeres illegális összejöveteleket tartottak. Szervezett személyes és postai kapcsolatot tartottak fenn a rend vidéken élő tagjaival. Aktív tevékenységet fejtettek ki, »apostolkodást végeztek« a szülők körében, gyermekeik hittanra járatása érdekében. A rend tagjain túlmenően bizalmas kapcsolataik részére is eljuttatták izgató kitételeket is tartalmazó »elmélgédesi anyagaikat«. Fentiekén kívül a rend aktív tagjai széleskörű agitációt fejtettek ki a különböző kormányrendeletekkel szemben. Így pl. az anya és csecsemővédelmi rendelet ellen, a fakultatív vallásoktatás ellen stb. Az illegalitás körülményei között is rendszeresen tartottak lelkigyakorlatokat balatonfüredi és mezőkovesdi »átmentett« rendházaikban. Rendszeresen végeztek fogadalomújtásokat és a rendi utánpótlás biztosítása érdekében több fiatal leány folyamatos kiképz-

⁶⁵ ÁBTL 3.1.5. O-13 273/3. 51. Összefoglaló jelentés a „Jézus Szíve Népleányai Társaság” tevékenységéről, 1967. augusztus 31.

⁶⁶ ÁBTL 3.1.5. O-13 273/3. 34. „Jézus Szíve Népleányai Társaság” elnevezésű női szerzetesrend ügyében, 1967. június 5. A BRFK egy másik jelentésében a Budapesten élő testvérek számát kb. nyolcvan főre tette (ÁBTL 3.1.5. O-13 273/3. 64. Javaslat a „Jézus Szíve Népleányai” elnevezésű szerzetesrend bomlasztására, 1967. szeptember 20.).

⁶⁷ ÁBTL 3.1.5. O-13 273/3. 34. „Jézus Szíve Népleányai Társaság” elnevezésű női szerzetesrend ügyében, 1967. június 5.

⁶⁸ ÁBTL 3.1.5. O-13 273/3. 34. „Jézus Szíve Népleányai Társaság” elnevezésű női szerzetesrend ügyében, 1967. június 5.

zésével foglalkoztak. Feloszlatast követően a rend tagjai a gazdasági élet különböző területein, illetve mint egészségügyi dolgozók és pedagógusok helyezkedtek el.”⁶⁹

A fenti leírásból kiderül, hogy a politikai nyomozóknak milyen területeken kellett a nyomozást folytatniuk, vagyis a testvérek hitoktató, utánpótlással foglalkozó, gazdasági munkát végző tevékenységét akarták ellenőrizni, és ezen keresztül a Társaság működését ellehetetleníteni. A négy rendőri szervtől beérkező adatok alapján a BM III/III-1/b, vagyis a központi egyházi elhárítás szerzetesrendek tevékenységét felderítő alosztálya 1967 augusztusában összefoglaló jelentést készített a nyomozás pillanatnyi állásáról. Eszerint

„1966-ban – a 007-es sz. parancs alapján – általában a szerzetesrendek, közöttük a »Jézus Szíve Népleányai Társasága« női rend létének – tevékenységének felmérésére az operatív ellenőrző munkát megindítottuk. Felderítettük létszámukat, ez ideig 140-et, földrajzi, munkahelyi elhelyezkedésüket. Többségük ma is Budapesten és Pest környékén lakik, de több megyében vannak kisebb létszámú csoportjaik. Sok közöttük idős nyugdíjas, eltartott, többen pedagógiai, egészségügyi területen, szövetkezetekben dolgoznak, egyházi alkalmazásban vannak. Ez év május hó 2-án a Néplányok ügyében végzett operatív feldolgozó munkáról az osztályvezető elvtársnak beszámoltunk, ennek alapján a feldolgozó munka további irányát meghatározta. A feldolgozás alá vont személyek körét szűkítettük, csak azokkal a személyekkel foglalkozunk, akik ellenséges tevékenységére megalapozott jelzések vannak, az operatív erőt, eszközöket ezek tevékenységének felderítésére koncentráltuk”.⁷⁰

A jelentésből kiderül, hogy az állambiztonsági tisztek Budapesten és Csongrád megyében öt-öt, Veszprém és Vas megyében három-három személy ellen folytattak bizalmas, vagy más néven titkos nyomozást, amelynek során titkos figyeléssel, lakás- és telefonlehallgatással, levéllenőrzéssel, társadalmi kapcsolatok és hálózati személyek segítségével próbáltak minél több információhoz jutni.⁷¹ Az operatív tisztek igyekeztek eleget tenni a nyomozást elrendelő parancsnak. A BRFK állambiztonsági tisztjei feltérképezték a Társaság tagjai által lakott ingatlanokat, hazai és külföldi kapcsolataikat, sőt megélhetésük, anyagi lehetőségeik jó részét is felderítették, de olyan adatra nem bukkantak, amelynek segítségével valamilyen jogi eljárás alá vonhatták volna a népleányokat. A nyomozás ilyen jellegű eredménytelenségének tényét állapították meg a budapesti politikai tisztek, amikor kijelentették, hogy minden igyekezetük ellenére

⁶⁹ ÁBTL 3.1.5. O-13 273/3. 33. „Jézus Szíve Népleányai Társaság” elnevezésű női szerzetesrend ügyében, 1967. június 5.

⁷⁰ ÁBTL 3.1.5. O-13 273/3. 49. Összefoglaló jelentés a „Jézus Szíve Népleányai Társaság” tevékenységéről, 1967. augusztus 31.

⁷¹ Az állambiztonság titkos információszerző eszközeiről: Vörös 2013.

„nem rendelkezünk azonban büntetőjogilag minősíthető adatokkal az illegáció tevékenységére – alsó és felső kapcsolataira, utánpótlást képző káderbázisára, anyagi forrásaira, írásos anyagok készítői és terjesztőire stb. – vonatkozóan. Fentiek tisztázása és az illegáció tevékenységének félbeszakítása érdekében, a különböző operatív intézkedéseinken kívül, olyan kombinációkat kívánunk végrehajtani, melyek elősegítik a részleges realizálást, a rend vezetői ill. tagjai folyamatos zaklatását és az illegációba való hálózati beépülést. A javasolt kombinációk keretében közép-kadereket érintő, a rendi tevékenységtől független, gazdasági jellegű intézkedéseket kívánunk alkalmazni.”⁷²

A Budapesten élő testvérek közül az egyik ilyen, az állambiztonsági szakzsargon szerint közép-kádernek minősített személy, akivel szemben az operatív tisztek a fenti módszerek alkalmazását találták a legcélravezetőbbnek a parancsba adott célok elérése érdekében, Bendik Alojzia volt. Ő a VIII. kerületi Mikszáth Kálmán tér 4. alatti lakóház első emelet, 4. számú lakásban lakott három másik testvérrel együtt. A lakás a Jézus Szíve Társaság egyik központjának számított, ahol a Társaság működési engedélyének 1950-es megvonása előtt a Korda Kiadó és annak boltja is működött. Bendik mint kegytárgykészítő kisiparos került a politikai rendőrség célkeresztjébe. A nyomozás során az állambiztonsági tisztek titkos eszközök alkalmazásával (külső megfigyelés, levéllelőrzés, szobahallgatás) megállapították, hogy Bendik „országos kiterjedésű forgalmat bonyolít le, melynek jövedelme a rend anyagi bázisának jelentékeny részét képezi. Adataink szerint Bendik terjesztőket is foglalkoztat a kegytárgyak árusításánál”.⁷³

Az állambiztonság ezenkívül kiderítette, hogy Bendik a kegytárgyak mellett vallási tárgyú könyvek forgalmazásával, papi ruhák készítésével és eladásával szintén foglalkozott, ráadásul a vevőköre még az országhatáron túlra is kiterjedt: Lengyelországból, az NDK-ból és Jugoszláviából is érkeztek hozzá megrendelések. Mivel az állambiztonsági ellenőrzés során az alkalmazott nélkül dolgozó Bendik üzleti forgalma túl nagynek bizonyult a bejelentett jövedelméhez képest, az operatív tisztek ezt a tényt lehetőségként értékelték a testvérrel szembeni fellépéshez, vagyis ahogy a nyomozást vezető egyik állambiztonsági tiszt fogalmazott: „a rend anyagi bázisát a háziipari úton előállított kegytárgyak árusítása képezi. Ezen többen dolgoznak, nagy tételek eladására vannak adatok, itt az adótörvény kijátszása egyértelmű”.⁷⁴

A BM III/III-1b alosztálya által jóváhagyott realizálási-bomlasztási terv szerint az operatív tisztek „a feldolgozás alá vont ellenséges csoportok tevékenységének megszakítását – a további intenzív, célratörőbb operatív feldolgozó munka folytatásával párhuzamosan – hosszabb távra kidolgozott többoldalú, folyamatos

⁷² ÁBTL 3.1.5. O-13 273/3. 65. Javaslat a „Jézus Szíve Népleányai” elnevezésű szerzetesrend bomlasztására, 1967. szeptember 20.

⁷³ ÁBTL 3.1.5. O-13273/365; uo. O-13 273/3. Javaslat a „Jézus Szíve Népleányai” elnevezésű szerzetesrend bomlasztására, 1967. szeptember 20.

⁷⁴ ÁBTL 3.1.5. O-13 273/3. 59. Feljegyzés, 1967. szeptember 5.

eljárások megindításával, bírósági, rendőri, törvénybe ütköző gazdasági események, SZTK bejelentési kötelezettség elmulasztásáért való felelősségre vonások útján” szerették volna megvalósítani.⁷⁵ A nyomozás során az állambiztonsági tisztek konspirált módon beszerezték Bendik adóbevallását, amelyből kiderült, hogy tényleges jövedelmének valóban csak egy részét tüntette fel. Ebből a detektívek arra következtettek, hogy az eltitkolt bevétel a népleányok anyagi bázisát képezi, ezért ennek felszámolását határozták el.⁷⁶ Bendik esetében a BRFK Politikai Osztálya egészen pontosan egy bejelentést kívánt küldeni a VIII. kerületi tanács vezetőjének, amelyben felhívják a figyelmét a testvér által elkövetett adócsalásra. A tervzet szerint az állambiztonság a kerületi tanács pénzügyi osztályával közösen tartana ellenőrzést, és próbálná meg a bejelentésben szereplő vádakot dokumentálni. Az ellenőrzés során a nyomozók a gazdasági bűncselekmények feltárásával a Társaság anyagi alapjait kívánták felszámolni, emellett azonban figyelmüket az illegális vallási tevékenységet bizonyító nyomok feltárására is összpontosítaniuk kellett. Mindezen célok elérése érdekében az állambiztonsági tisztek a testvérek levelezését felbontották, valamint igyekeztek beszélgetéseiket lehallgatni.⁷⁷

Mivel a testvérek alig hagyták el a lakásukat, lehallgatókészülék beépítésére nem volt lehetőség, azonban vezeték nélküli, rádiófrekvenciás átviteli utat alkalmazó, hordozható technikai eszközzel, állambiztonsági szakzsargonban „szikra” rendszabály alkalmazásával a lehallgatás megoldhatónak tűnt.⁷⁸ A készülék elhelyezése érdekében az állambiztonsági tisztek a Vám- és Pénzügyőrség operatív tisztjeivel közösen tartottak házkutatást több testvérnél a bejelentésben szereplő gazdasági bűntett miatt. A vámhatóság fedésével dolgozó politikai nyomozók a házkutatások során Bendik Alojzia lakásában 3/e „szikra” rendszabályt helyeztek el.⁷⁹ A további iratokból azonban úgy tűnik, hogy az akcióban részt vevő állambiztonsági tisztek nem megfelelő körültekintéssel jártak el a készülék elhelyezése során. A lehallgatókészülékek alkalmazásáról készített jelentés szerint ugyanis „a rendszabály védelme érdekében, az eredeti javaslatban foglalt 14 napig tartó alkalmazástól el kellett térnünk, a Mikszáth K. tér 4. sz. alatti 3/e rendszabály alkalmatlan helyre való feltétele és két nap után történő – célszerűség által eszközölt – megsemmisítése miatt”.⁸⁰ Bár a jelentést készítő Turcsá-

⁷⁵ ÁBTL 3.1.5. O-13 273/3. 111. Realizálási bomlasztási terv a Jézus Szíve Népleányai Társaságára, 1967. október 10.

⁷⁶ ÁBTL 3.1.5. O-13 273/3. 112. Realizálási bomlasztási terv a Jézus Szíve Népleányai Társaságára, 1967. október 10.

⁷⁷ ÁBTL 3.1.5. O-13 273/3. 135. Javaslat Bendik Alojzia elleni eljárás kezdeményezésére, 1967. november 23.

⁷⁸ Dobák–Solti 2016: 129.

⁷⁹ ÁBTL 3.1.5. O-13 273/3. 138. Feljegyzés az „Összetartók” fn. ügyben tervezett intézkedésekről, 1968. február 19. A készülék adását a BM II/2. osztályának egyik közeli K-lakásában vették.

⁸⁰ ÁBTL 3.1.5. O-13 273/3. 141. Értékelő jelentés „Összetartók” fn. ügyben alkalmazott 3/e rendszabály anyagáról, 1968. február 29.

nyi Lajosné rendőr alezredes szerint a megsemmisítés körülményeiről lefolytatott vizsgálat alapján a lehallgatókészülék „nem dekonspirálódott”, ennek ellentmondanak a nyomozás során készített ügynöki jelentések. Az „Attila” fedőnevű ügynök március 5-én adott jelentésében a következőkről tájékoztatta tartóisztjét:

„[T]udomásomra jutott, Szőke György máriabesnyői prépost plébánoson keresztül, hogy Bendik Lujza háziiparosnál és a vele egy lakásban lakó Erzsébet nevű nővérnél (Budapest, VIII. Mikszáth tér 4.sz.) házkutatás zajlott le. Az is tudomásomra jutott ez úton, hogy a lakásban lehallgató készüléket helyeztek el, ezek közül egyiket Erzsébet, amikor megtalálta bedobta az égő kályhába s a hamut a kukába vitte. Elbeszélése szerint a tárgy erősen pattogott, ropogott, amikor égett, kívül vékony faburkolat volt rajta. Főnt jártam a lakásukban. Szájra tett ujjal figyelmeztettek, hogy ne beszéljek. Megnéztem a készüléket, sőt meg is érintettem néhányszor. Egyszerű kis fa rúd alakú, állítólag a másik is olyan volt. De mondták, ne nyúáljak [sic!] hozzá, ne hogy az is baj legyen, ha az ujjlenyomatot rajta találják. Szerintük a házkutatás valuta ügygel kapcsolatban jelölték meg. Erzsébetet azzal fenyegették meg, hogy felelősségre vonják a készülék eltüntetéséért. (Ugyanis nem hiszik el, hogy elégette.) és azt mondták, hogy 4-5000.-Ft-ba fog kerülni. Sem felőlük, sem a dolgok állása felől azóta nem értesültem semmiről.”⁸¹

Az ügynöki jelentésből kiderül, hogy a testvérek felfedezték a lehallgatóberendezéseket, és az egyiket meg is semmisítették. Ezzel az információval teljesen egybehangzó jelentéseket adtak az „Erdős” és „Zichy György” fedőnevű ügynökök is, megerősítve a lehallgatókészülék megsemmisítését.⁸² Természetesen arról, hogy az eltűzelt „szikra” rendszabályért vajon tényleg kártérítést fizettek-e a testvérekkel, nem találunk adatot a dossziében. Egyáltalán kifizettethette-e volna velük az állambiztonság a megsemmisített technikai berendezést? Erre a kérdésre a válasz egyértelmű nem: hiszen ebben az esetben a nyomozók megsértették volna a konspirációs szabályokat, elismerték volna a titkos adatgyűjtés tényét, és ezt nyilvánosan egyetlen titkosszolgálat sem teheti meg. Az azonban annál inkább belefért a politikai rendőrség tevékenységébe, hogy a megfigyeltet presszionálja, demonstrációs céllal nyíltan, agresszív módon lépjen fel ellenük, remélve, hogy az általuk elkövetett taktikai hiba így nem kerül nyilvánosságra. Jelen esetben is ez történt. Az állambiztonsági nyomozók igyekeztek a nővéreket megfélemlítve a lelepleződött technikai berendezést visszazerezni, és végül csak az ügynöki jelentések nyomán fogadták el, hogy azt a nővérek valóban megsemmisítették.

Az állambiztonság e balul sikerült titkos lehallgatási manővere ellenére a Jézus Szíve Társaság tagjai ellen indított országos akciót eredményesnek köny-

⁸¹ ÁBTL 3.1.2. M-34675. 136. Jelentés a Jézus Szíve Népleányokkal kapcsolatban, 1968. március 5.

⁸² ÁBTL 3.1.5. O-13 273/3. 143. Koordináló jelentés, 1968. március 8.; uo. 143; Kivonat „Zichy György” fn. ü. 1968. III. hó 29-i jelentéséből, 1968. április 1.

velhette el, hiszen sikerült bizonyítaniuk, hogy a testvérek megsértették a Büntető Törvénykönyv 207. §-át, vagyis egyesülési joggal való visszaélést követtek el. A Társaság elleni bizalmas nyomozás eredményeiről készített jelentés szerint a vezetőket, Jancsó Évát, Babits Emesét és Kern Margitot

„rendőrhatalom felügyeletében részesítettük és rendőri felügyelet alá helyeztük. További 9 személyt rendőrhatalom felügyeletében részesítettünk, 2 személynél munkahelyi szignalizációt alkalmaztunk, 2 főtől bevontuk a gépjárművezetői jogosítványt. 11 helyen tartottunk házkutatást. Összesen 24 főt hallgattunk ki gyanúsítottként vagy tanúként.”⁸³

A jelentést készítő Borók Kálmán rendőr őrnagy elégedetten állapította meg, hogy a testvérek felhagytak összejöveteleikkel, beszüntették az utánpótlásképzést, nem foglalkoznak már fiatalokkal, nem találkoznak már az őket patronáló jezsuita szerzetesekkel, és megsemmisítették a Társaság életével és az utánpótlás kérdésével foglalkozó szabályzataikat és egyéb írásos anyagaikat. A jelentés végén Borók így összegezte az elvégzett nyomozati munkát:

„az ország különböző részein tevékenykedő illegális csoportok több megye által végzett egyidejű feldolgozása eredményes volt. A központilag jóváhagyott, összehangolt, időben és módszerekben differenciált módszereink hatásosnak bizonyultak”.⁸⁴

Minderről a testvérek, a Jézus Szíve (Népleányai) Társasága tagjai nyilvánvalóan másképp vélekedtek.

* * *

A politikai rendőrség igyekezett minden információt összegyűjteni a szerzetesrendekről, hogy az engedélyezettek legális, illetve a működési engedélyüktől megfosztottak illegális tevékenységét ellenőrizni tudják. Az 1967-ben „Összetartók” fedőnéven indított bizalmas nyomozás keretében az állambiztonság titkos módszereinek bevetésével próbálta a Jézus Szíve (Népleányai) Társasága tagjainak mindennapi életét dokumentálni, kapcsolattartásukat megakadályozni, hogy ezzel kényszerítsék rá a nővéreket illegális rendi tevékenységük feladására. A nyomozati anyagokból kiderül, hogy a testvérek hogyan éltek, milyen lehetőségeik voltak a Kádár-korszakban a Vatikánnal kötött megállapodást követően, hogyan szervezték meg a lelkigyakorlataikat, hogyan próbálták biztosítani a fennálló körülmények között az utánpótlásukat, miközben el kellett viselniük, hogy megfigyelik őket és házkutatásokat tartanak náluk. 1945 és 1989 között végül 42

⁸³ ÁBTL 3.1.5. O-13 273/3. 163–164. Jelentés a „Jézus Szíve Népleányai” csoportjainak realizálásáról, 1968. szeptember 13. Hogy Bendik Alojziával kapcsolatban alkalmaztak-e retortziót, s ha igen, milyen rendőri intézkedésre került sor, az nem derül ki a dokumentumból.

⁸⁴ ÁBTL 3.1.5. O-13 273/3. 163–164. Jelentés a „Jézus Szíve Népleányai” csoportjainak realizálásáról, 1968. szeptember 13.

testvért ítélték börtönbüntetésre vagy internálásra, összesen 333 hónapnyi időtartamra.⁸⁵ Az írásomban bemutatott esettanulmányon keresztül azt igyekeztem igazolni, hogy az egyházak az állambiztonsági szerveknek mindvégig az egyik leginkább kitüntetett figyelemmel kísért intézményei, tagjai pedig szinte minden más társadalmi rétegénél jobban ellenőrzött „célszemélyei” voltak.

FORRÁSOK

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

- 3.1.2. Munkadossziék.
M-34675. „Attila”.
- 3.1.5. Operatív dossziék.
O-13 273/3. „Konspirálók”.
O-13 273/1. „Imádkozók”.
O-13 271. „Zárkóztak”.
- 3.1.9. Vizsgálati dossziék.
V-150 392/4. A klerikális reakció tevékenysége 1957-ben.
- 4.1. Gyűjtemények.
A-3222. Tájékoztató a belső elhárítás vonalain 1960-ban realizált jelentősebb ügyekről.
A-1353/1. A BM III/III. Csoportfőnökség iratai: Feljegyzések ellenséges ideológiák és nézetek terjesztéséről, 1963–1968.
A-3829/15. Geréb Sándor: A klerikális reakció helyzete és tevékenysége.
A-3971. Tóth Ferenc: Ellenséges tevékenység egyházi területen.
- 4.2. Parancsgyűjtemény.
10-21/14/1966. „A belső ellenséges erők tevékenységéről, elhelyezkedéséről, az ellenük folyó harcról” szóló 1966. február 1-i párthatározat feladatainak végrehajtásáról szóló 0014/1966. számú BM parancs.
10-24/7/1966. A Magyar Köztársaság belügyminiszter-helyettesének az „újjászerveződött szerzetesrendek ellenséges tevékenységével kapcsolatos operatív feladatok”-ról szóló 007/1966. (IV.08.) számú utasítása.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

- M-KS 288-5 A Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságának iratai, 1956–1989.

⁸⁵ *A Jézus Szíve Társasága története* (<https://www.sjc.hu/tarsasagunk/jezus-szive-tarsasaga-tortenete> – utolsó letöltés: 2020. január 31.).

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Balogh Margit 1997: Egyházak a szovjet rendszerben (1945–1989). In: Kollega Tarsoly István (főszerk.): *Magyarország a XX. században. II. kötet.* Szekszárd, 387–390.
- Balogh Margit 2002: *Mindszenty József.* Budapest.
- Balogh Margit 2008: „Isten szabad ege alatt”. Az egyházak Magyarországon 1945 és 1948 között. In: Balogh Margit (szerk.): *Felekezetek, egyházpolitika, identitás Magyarországon és Szlovákiában 1945 után.* Budapest, 49–61.
- Balogh Margit – Gergely Jenő 1993: *Egyházak az újkori Magyarországon 1790–1992. Kronológia.* Budapest.
- Balogh Margit – Gergely Jenő 2005: *Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790–2005. (Dokumentumok.) II. kötet. 1944–2005.* Budapest.
- Bánk József (ford., bevez.) 1948: *XII. Pius Provida Mater kezdetű apostoli konstitúciója a tökéletesség megszerzésére szolgáló kánoni állapotokról s világi intézményekről.* Budapest. (<https://www.szerzetes.hu/system/files/szovegtar/2013/0002.pdf> – utolsó letöltés: 2020. január 31.)
- Bánkuti Gábor 2010: A túlélés alternatívái. A Jezsuita Rend és az ÁVH 1953–56. In: Bánkuti Gábor – Gyarmati György (szerk.): *Csapdában. Tanulmányok a katolikus egyház történetéből, 1945–1989.* Budapest, 81–112.
- Bánkuti Gábor 2011: *Jezsuiták a diktatúrában. A Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya története 1945–1965.* Budapest.
- Bányai Ilona 1992: Előljáróban. In: *A szeretet csodája. Jézus Szíve Társasága (Népleányok) 70 éves története.* Kecskemét, 7–8.
- Bikfalvi Géza: *A Szent Ignác-i lelkesgű női szerzetesrendek.* <https://jezsuita.hu/a-szent-ignac-i-lelkisegu-noi-szerzetesrendek> – utolsó letöltés: 2020. január 31.
- Bikfalvi Géza 2014: *A jezsuiták Budapesten.* Budapest, 16. (<https://doksi.hu/get.php?lid=20168> – utolsó letöltés: 2020. január 31.)
- Bikfalvi Géza 2016: *A jezsuiták megtelepedése a fővárosban. A Magyar Jezsuita Tartományi Központ története 1890 és 1950 között.* <https://jezsuita.hu/a-magyar-jezsuita-tartomanyi-kozpont-tortenete-1890-es-1950-kozott/> – utolsó letöltés: 2020. január 31.
- Böröcz Réka 2009: *Hangyatelep. Egy bódéváros a budapesti agglomerációban a két világháború között (1924–1934).* Budapest.
- Dobák Imre – Solti István 2016: Az „operatív technika” fejlesztésének helye és szerepe az állambiztonság szervezetrendszerében. A szobalehallgatás. *Hadmérnök* (11.) 3. (http://hadmernok.hu/163_10_bobak.pdf – utolsó letöltés: 2020. január 31.)
- Dobos Etelka 1992: Isten gondolatai mások... 1949–1989. In: *A szeretet csodája. Jézus Szíve Társasága (Népleányok) 70 éves története.* Kecskemét, 93–108.
- Edelényi Judit 1999: Új fogalom az 1983-as CIC-ben: az 'Apostoli Élet Társasága'. *Kánonjog* (1.) 1–2. 89–94. (<https://www.szerzetes.hu/system/files/szovegtar/2013/edelenyi1.pdf> – utolsó letöltés: 2020. január 31.)
- Fabiny Tibor (id.) 2002: Túróczy Zoltán életútja. In: Cserháti Péter és mások (szerk.): *Isten embere. Túróczy Zoltán evangélikus püspök (1893–1971). I. Életút és dokumentumok.* Budapest, 13–79.

- Fülöp Ágnes 1992: Kincseiből régít és újat hozott elő... Jézus Szíve Társaságának szel-
leme és feladatai az alapítás tükrében. In: *A szeretet csodája. Jézus Szíve Társasága
(Népleányok) 70 éves története*. Kecskemét, 9–18.
- Gárdonyi Máté 2004: A Magyar Katolikus Egyház önértelmezése a pártállam idején.
Vigilia (69.) 1. 25–32.
- Gergely Jenő 2001: *A Mindszenty-per*. Budapest.
- Gergely Jenő – Kardos József – Rottler Ferenc 1997: *Az egyházak Magyarországon*.
Budapest.
- Horváth Erzsébet 1992: „Egy sorban és egy sorsban...” Az első harminc év. In: *A szeretet
csodája. Jézus Szíve Társasága (Népleányok) 70 éves története*. Kecskemét, 19–68.
- ‘Jézus Szíve Népleányai Társasága’ szócikk. In: *Magyar Katolikus Lexikon*. <http://lexikon.katolikus.hu/J/J%C3%A9zus%20Sz%C3%ADve%20N%C3%A9ple%C3%A1nyai%20T%C3%A1rsas%C3%A1ga.html> – utolsó letöltés: 2020. január 31.
- Köbel Szilvia 2005: *„Oszd meg és uralkodj!” Az állam és az egyházak politikai, jogi és igaz-
gatási kapcsolatai Magyarországon 1945–89 között*. Budapest.
- Ladányi Sándor 1999: Vázlatos történelmi áttekintés a Magyarországi Református Egy-
ház közelebbi múltjának alakulásáról. In: Barcza József – Dienes Dénes (szerk.):
A Magyarországi Református Egyház története 1918–1990. Sárospatak, 101–139.
- MDP határozatai 1951: *A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége, Politikai Bizottsá-
gának és Szervező Bizottságának fontosabb határozatai*. Budapest.
- Mészáros István 1993: *Kimaradt tananyag. I. kötet. A diktatúra és az egyház 1945–56*.
Budapest.
- Mészáros István 1994: *Kimaradt tananyag. II. kötet. A diktatúra és az egyház 1957–75*.
Budapest.
- Mihalik Béla Vilmos 2019: Bíró Xavér Ferenc provinciális működése (1927–1935).
In: *Az atya gyöngyszemei. Bíró Ferenc SJ születésének 150. évfordulójára*. Budapest,
191–202.
- Pál József 1995: *Békepapok. Katolikus békepapok Magyarországon (1950–1989)*. Budapest.
- ‘Rerum novarum’ szócikk. In: *Magyar Katolikus Lexikon*. <http://lexikon.katolikus.hu/R/Rerum%20novarum.html> – utolsó letöltés: 2020. január 31.
- Szabó Ferenc SJ: *A százéves magyar jezsuita rendtartomány folyóiratairól*. <http://www.asziv.hu/tortenet/szabo-ferenc-sj-szazeves-magyar-jezsuita-rendtartomany-folyoiratairól> – utolsó letöltés: 2020. január 31.
- ‘Szerzetesek és apácák elhurcolása’ szócikk. In: *Magyar Katolikus Lexikon*. <http://lexikon.katolikus.hu/S/szerzetesek%20%C3%A9s%20ap%C3%A1c%C3%A1k%20elhurcol%C3%A1sa.html> – utolsó letöltés: 2020. március 9.
- Tomka Ferenc 2005: *Halálra szántak, mégis élünk! Egyházüldözés 1945–1990 és az ügy-
nökkérdés*. Budapest.
- Ujváry Julianna 1992: Szétszóratás, üldözés. In: *A szeretet csodája. Jézus Szíve Társasága
(Népleányok) 70 éves története*. Kecskemét, 69–92.
- Vörös Géza 2009: Állambiztonság és egyházak. *Egyháztörténeti Szemle* (10.) 4. 3–19.
- Wenisch Gabriella 1992: Menekültünk – menekültekkel – menekültekért. In: *A szeretet
csodája. Jézus Szíve Társasága (Népleányok) 70 éves története*. Kecskemét, 109–116.